

371.012
1-26

1810-Р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ІГНАТЕНКО ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 371.035.3

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ
(на прикладі уроків обслуговуючої праці в 5-7 класах)

13.00.02 - теорія та методика трудового навчання

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310215

Stef

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
ДМИТРЕНКО Петро Васильович
Національний педагогічний університет
ім. М.П.Драгоманова, проректор
університету

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ОРЖЕХОВСЬКА Валентина Михайлівна
Науково-методичний центр превентивного
виховання АПН України, директор

кандидат педагогічних наук
ДЕНИСЕНКО Людмила Іванівна
Інститут педагогіки,
науковий співробітник лабораторії трудової
підготовки і політехнічної творчості

Провідна установа:

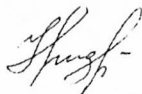
Херсонський державний педагогічний університет,
кафедра трудового навчання і профорієнтації,
кафедра педагогіки Міністерство освіти України,
м. Херсон

Захист відбудеться « 2 » листопада 1999 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К² 26.053.05 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий « 30 » Вересня 1999 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.М. Назаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми

На кожному історичному етапі формування особистості відбувається у відповідності з завданнями, які ставляться суспільством перед школою. Передумовами, що актуалізують тему нашого дослідження, є соціально-економічні зміни, які мають місце в Україні. Становлення незалежної держави потребує спрямованості навчального процесу на формування національної самосвідомості підростаючого покоління, в основі ж якої лежить перш за все самостійність особистості. Разом з тим, ринкові відносини в економіці докорінно змінюють організацію й мотивацію праці. Суспільству необхідні творчі, ініціативні фахівці, які в складних обставинах зможуть реалізувати свої здібності, не розгубитися, взяти на себе відповідальність, самостійно прийняти нестандартне рішення.

За висновками психологів, прагнення людини до самостійності притаманне їй з дитинства. На сучасному етапі таке прагнення співпадає з реальною потребою держави у самостійній ініціативній молоді. На передній план виступає необхідність виховання самостійності як важливої якості особистості. Недооцінка реалізації такого завдання приводить до практичної беспорядності випускників школи, що повною мірою проявляється вже на порозі їхнього самостійного життя. Адаптуватися в нових умовах, внести свій вклад в розбудову самостійної держави зможе тільки людина із творчим ставленням до праці, з високим рівнем розвитку самостійності.

Важливість виховання самостійності підкреслюють у своїх наукових працях Н.В.Бочкіна, П.Я.Гальперін, Є.Я.Голант, Л.В.Жарова, І.Я.Лернер, П.І.Підкасистий, Н.В.Половникова, С.Л.Рубінштейн, О.Я.Савченко, В.О.Тюріна, Т.І.Шамова та інші вчені. Одна із основних ідей наукового підходу до розв'язання цієї проблеми полягає в тому, що самостійність людини базується на її знаннях, уміннях та навичках. Процес розвитку самостійності безпосередньо пов'язаний із включенням особистості до різного виду діяльності з метою формування способів застосування отриманих знань на практиці. Трудове навчання як шкільний предмет є однією з головних ланок у розвитку самостійності школярів, оскільки створює простір для збагачення їхнього досвіду і не лише в процесі оволодіння теоретичними відомостями, але й під час включення до практичної діяльності, коли взаємозв'язок теорії з практикою відкриває перед учнями можливість для реалізації творчих здібностей.

З процесом трудового навчання пов'язують певні аспекти питання розвитку самостійності школярів І.Я.Балабіна, Г.А.Капранов, О.С.Линда, Н.А.Лук'янова, Н.Г.Чукова, Ю.В.Янотовська та інші науковці. Розв'язання поставленої проблеми тісно пов'язане із всебічним розвитком особистості школярів, цілісністю їхньої підготовки як до сімейного життя, так і до професійного самовизначення. Однак проведене нами дослідження показує, що в педагогічній теорії не визначено найбільш ефективні умови для розвитку самостійності учнів на уроках трудового навчання і далеко не в повній мірі використовуються наявні для цього можливості в шкільній практиці. Зокрема, відбувається процес загострення протиріччя між прагненням школяра до самовираження й умовами уроку. Учителі трудового навчання зустрічаються з труднощами у визначенні ефективної методики, яка б забезпечувала індивідуальний підхід до учнів, сприяла прояву та розвитку самостійності. Крім того, аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми приводить до висновку про необхідність врахування вікових особливостей школярів.

Таким чином, актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, недостатня розробка в теорії і практиці трудового навчання визначили тему нашого дослідження - «Розвиток самостійності школярів у процесі трудового навчання (на прикладі уроків обслуговуючої праці в 5 - 7 класах)».

Мета дослідження - визначити та обґрунтувати методику, що забезпечує ефективний розвиток самостійності учнів на уроках трудового навчання.

Об'єктом дослідження є процес трудового навчання, а **предметом** - розвиток самостійності школярів на уроках трудового навчання (обслуговуюча праця в 5 - 7 класах).

У проведенні дослідження ми виходили з наступної **гіпотези**: розвиток самостійності школярів на уроках трудового навчання відбувається більш ефективно за умови застосування такої методики, яка забезпечує мотивацію навчальної діяльності, реалізацію принципу індивідуального підходу та планомірне залучення учнів до ситуацій вільного вибору в навчальному процесі.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Розробити понятійний апарат дослідження та методику визначення рівнів самостійності учнів.

2. Вивчити сучасний стан проблеми в педагогічній теорії та шкільній практиці.

3. Визначити та експериментально перевірити дидактичні умови, що забезпечують ефективний розвиток самостійності школярів на уроках трудового навчання.

4. Розробити методичні рекомендації з розвитку самостійності учнів 5 - 7 класів на уроках з обслуговуючої праці.

Теоретичною основою дослідження стали концептуальні положення про освіту, які випливають із «Закону про освіту України», Державної національної програми «Освіта», «Україна, XXI століття», «Стандарту змісту освітньої галузі «Технології (Трудове навчання)»; основні положення теорії про роль діяльності у розвитку особистості та про діалектичну єдність і закономірний зв'язок процесу навчання із соціально-економічними умовами.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, філософської літератури з проблеми дослідження, шкільної документації, контрольних робіт та об'єктів практичної роботи школярів, вивчення та узагальнення досвіду роботи вчителів трудового навчання загальноосвітніх шкіл, бесіди, анкетування, спостереження, узагальнення незалежних експертних характеристик, констатуючий зріз, формуючий експеримент, статистична та аналітична обробка експериментальних даних.

Дисертаційна робота проводилась протягом 1995-1999 років.

Основною базою для дослідження були загальноосвітні школи I - III ступенів № 4, № 6 та школа-ліцей № 2 міста Глухова Сумської області. Крім того, окремими методами експериментальної роботи були охоплені учні 5 - 7 класів ряду шкіл м. Києва, Чернівецької, Тернопільської, Полтавської, Чернігівської, Сумської областей.

Розв'язання поставлених у дисертації завдань здійснювалося послідовно у чотири етапи:

I етап (1995-1996 рр.) - розробка понятійного апарату дослідження, вивчення стану проблеми у науковій літературі та педагогічній практиці, проведення констатуючого зрізу, уточнення на основі одержаних даних гіпотези, мети та завдань дослідження.

II етап (1996-1997 рр.) - визначення дидактичних умов розвитку самостійності школярів на уроках трудового навчання, розробка методики формуючого експерименту.

III етап (1997 - 1998 рр.) - проведення формуючого експерименту.

IV етап (1998-1999 рр.) - аналіз та узагальнення результатів експериментальної роботи, впровадження їх у практику роботи школи, оформлення дисертації.

Наукова новизна дослідження полягає у дидактичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці можливостей розвитку самостійності учнів як інтегруючої якості особистості на уроках трудового навчання на основі залучення їх до ситуацій вільного вибору в навчальному процесі.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у визначенні критеріїв розвитку досліджуваної якості та умов, які спрямовують процес трудового навчання на розвиток самостійності учнів.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методики розвитку самостійності школярів на уроках трудового навчання.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується опорою на сучасну теорію навчання та розвитку, застосуванням різноманітних взаємодоповнюючих методів, кількісним та якісним аналізом результатів дослідної роботи, репрезентативною вибіркою учасників педагогічного експерименту.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювались вчителями трудового навчання загальноосвітніх шкіл I-III ступенів № 2, № 5 м. Кролевця, школи-ліцею № 2, шкіл № 4, № 6 міста Глухова Сумської області та загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 м. Кременчука Полтавської області, а також особисто автором і студентами Глухівського державного педагогічного інституту імені С.М. Сергєєва-Ценського в процесі педагогічної практики. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедр трудового навчання та креслення Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Глухівського державного педагогічного інституту імені С.М. Сергєєва-Ценського, а також на засіданнях методичного об'єднання вчителів трудового навчання міста Глухова. Висновки та рекомендації доповідались автором на науково-практичній конференції: «Творчість, духовність, гуманізм у просторі освіти» (Вінниця, 1998 р.); науково-методичній конференції, присвяченій 25-річчю технологічного факультету Слов'янського державного педагогічного інституту, (Слов'янськ, 1997 р.); звітних науково-практичних конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та Глухівського державного педагогічного інституту імені С.М. Сергєєва-Ценського (1997 - 1999 рр.).

Структура та обсяг дисертації. Загальний обсяг дисертації 140 сторінок. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, який включає 292 джерела, 8 додатків. Робота містить фрагменти уроків, 10 таблиць та 10 ілюстрацій.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання дослідження, охарактеризовано методи, етапи науково-дослідної роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, відображено апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі «Розвиток самостійності учнів як педагогічна проблема» показано існуючі підходи вчених до розгляду самостійності як інтегруючої якості особистості. Визначено критерії досліджуваної якості, обґрунтовано узагальнюючі характеристики учнів 5 - 7 класів із високим, середнім та низьким рівнем самостійності, проаналізовано сучасний стан проблеми в шкільній практиці. Розкрито її взаємозв'язок із виконанням завдань трудового навчання, обґрунтовано дидактичні умови підвищення ефективності розвитку самостійності школярів на уроках трудового навчання.

У другому розділі «Дидактичні основи розвитку самостійності школярів на уроках обслуговуючої праці» розкриті можливості змісту даного навчального предмета для розвитку самостійності учнів. При цьому обґрунтована необхідність виділення в змісті ідей, що впливають із соціально-економічних умов сьогодення. Визначені методичні прийоми та засоби розвитку зазначеної якості особистості шляхом залучення учнів до ситуацій вільного вибору у процесі трудового навчання. Викладена методика формуючого експерименту, проведено аналіз та статистична обробка його результатів.

У висновках узагальнюються результати дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Проблема розвитку самостійності учнів у процесі трудового навчання завжди розглядалась як одна з найважливіших. Так, звернення до народної педагогіки показує те вагоме значення, яке надавав український народ трудовому навчанню в процесі підготовки підростаючого покоління до самостійного життя. Свій трудовий досвід батьки передавали дітям. Розвиток самостійності підлітків відбувався в атмосфері відповідальності за доручену справу, виховання поваги до людини-трудівника. Дослідженню проблеми розвитку самостійності присвятили свої праці багато вчених-педагогів сьогодення (Н.В.Бочкіна, Г.Ф.Гавриличева, І.В.Жадан, Л.В.Жарова, Т.Є.Ісаєва, М.П.Майорова, С.В.Мельников, В.І.Орлов, Т.А.Пахомова, М.Е.Пісоцька, Г.С.Поддубська, О.Я.Савченко, Л.В.Скуратівський, В.О.Тюріна та інші). Наведений у дисертації аналіз наукових праць дає можливість визначити самостійність

як інтегруючу якість особистості, що проявляється та розвивається в різних видах діяльності на основі свідомої мотивації дій та їхньої обґрунтованості. Крім того, проводячи дисертаційне дослідження, ми прийшли до висновку, що вивчення названої якості не можна зводити тільки до визначення ступеня оволодіння школярами певними знаннями, вміннями та навичками. Нами виділені такі компоненти самостійності: мотиваційний, орієнтаційний, змістовно-процесуальний, емоційно-вольовий, регулюючий. Для даного визначення був використаний структурний підхід, метою якого стало устанавлення рівнів сформованості та динаміки складових. Це дозволило знайти чинники підвищення ефективності розвитку як кожного структурного компонента самостійності, так і всієї досліджуваної якості в цілому. При цьому, вживаючи термін «розвиток» і беручи до уваги його філософське тлумачення, ми мали на увазі зміни особливого виду (зміни можуть носити кількісний характер, розвиток же передбачає зміни якісні). Зважимо також на умовність даного структурного поділу, на тісний взаємозв'язок та взаємозумовленість усіх складових компонентів самостійності.

З метою визначення рівнів самостійності школярів, враховуючи спрямованість нашого дослідження на процес трудового навчання, нами були розроблені критерії для кожного структурного компонента зазначеної якості особистості (табл. 1).

У педагогічній оцінці рівня розвитку самостійності учнів за основу був узятий метод незалежних характеристик. При цьому було обрано трирівневу систему з високим, середнім та низьким рівнями, які можна охарактеризувати як копіювально-виконавчий, виконавчо-пошуковий, пошуково-творчий. Відносячи школяра до того чи іншого рівня, ми прагнули врахувати кожен зі структурних складових самостійності. З цією метою була розроблена критеріальна характеристика рівнів самостійності та визначені типові характеристики учнів з різними рівнями досліджуваної якості.

Так, школярам із високим рівнем самостійності властиві не стимульована зовні зацікавленість різними видами діяльності, самостійний пошук нових знань, нової інформації, прояв ініціативи, фантазії, потяг до творчих форм діяльності. Вони володіють уміннями адекватно оцінювати свої знання. Уміють самостійно виділяти проблему, планувати діяльність, контролювати час, організувати робоче місце, раціонально добирати матеріал та інструмент для виготовлення певного виробу, здійснювати самоконтроль та взаємоконтроль на основі чіткого усвідомлення вимог до об'єкта праці. У роботі спостерігається прояв

активних емоцій, стійкість уваги, наполегливість, прагнення закінчити розпочату справу. У ситуаціях вільного вибору вміють всебічно обґрунтувати своє рішення. Найважливіша спрямованість на самостійне виконання завдання, на прогнозування кінцевого результату діяльності. Розв'язуючи проблему на основі аналізу та синтезу інформації, учні з даним рівнем самостійності пропонують нетрадиційні шляхи її вирішення. Вони володіють навичками розробки технологічного процесу виготовлення виробів. Уміють користуватися довідковою літературою, читати та виконувати креслення різної складності.

Таблиця 1

Критерії структурних компонентів самостійності

Структурні компоненти	Критерії
Мотиваційний	Потяг до нових знань, прояв активності, ініціативи. Прояв бажання працювати. Прагнення доводити розпочату справу до кінця. Прагнення працювати без сторонньої допомоги.
Орієнтаційний	Уміння свідомо визначати проблему. Уміння висувати гіпотези, оригінальні ідеї. Уміння планувати роботу. Уміння прогнозувати результати діяльності.
Змістовно-процесуальний	Уміння організовувати робоче місце. Уміння застосовувати отримані знання на практиці. Уміння працювати з інструментом та обладнанням. Уміння оперувати знаннями, здійснювати перенос.
Емоційно-вольовий	Емоційна зацікавленість діяльністю. Стійкість уваги. Прояв наполегливості. Прояв впевненості у своїх силах.
Регулюючий	Уміння здійснювати самоконтроль. Адекватність самооцінки діяльності. Уміння здійснювати взаємоконтроль. Уміння аналізувати та синтезувати отриману інформацію.

Для школярів із середнім рівнем самостійності характерні прояви бажання працювати, зацікавленості, ініціативи. Оцінка своїх знань та вмінь адекватна, але невпевнена, для усвідомлення проблеми необхідна

епізодична стороння допомога. Учням із вказаним рівнем самостійності властиве ситуативне прагнення до закінчення розпочатої справи. Виконуючи завдання, вони не завжди у змозі самостійно передбачити кінцевий результат своєї діяльності, тому їхнє планування, як правило, носить поетапний характер. Висунуті ними ідеї не визначаються оригінальністю, головне частково змішується з другорядним, у висновках допускаються помилки. Самоконтроль у процесі діяльності не має системного характеру. Активні емоції, наполегливість проявляються лише в певних видах діяльності. Увага має вибіркочку спрямованість. Школярі з середнім рівнем самостійності вміють організовувати робоче місце, користуватися довідковою літературою, читати та виконувати креслення. Отримані знання та практичні вміння при незначній сторонній допомозі успішно застосовуються ними в нових ситуаціях, прояв творчості спостерігається в окремих видах діяльності.

До низького рівня самостійності віднесені підлітки, для яких характерні відсутність зацікавленості, ініціативи, прояв пасивності, потреба в постійному сторонньому контролі. Учні з даним рівнем досліджуваної якості, як правило, не вміють виділити самостійно проблему. Вони не в змозі на основі аналізу та синтезу інформації зробити правильні висновки. Школярам з низьким рівнем самостійності при плануванні діяльності, організації робочого місця необхідна стороння допомога. Завдання в основному виконуються за зразком учителя чи за повною інструкцією. Фантазія, творчість майже не проявляються. Самостійно працювати з довідковими джерелами не вміють. Слабо володіють навичками самоконтролю, оцінка своїх знань та вмінь неадекватна.

За вказаною методикою на етапі констатуючого експерименту нами визначались рівні як кожного структурного компонента самостійності, так і всієї досліджуваної якості особистості. Підсумковий аналіз показав, що значна кількість учнів має низький рівень самостійності (рис. 1). Насамперед це проявляється за рахунок низького рівня орієнтаційного та регулюючого структурних компонентів. Слід відзначити, що отримані дані були підтверджені результатами, які ми одержали, використовуючи й інші методи дослідження (анкетування, бесіди, спостереження тощо).

Так, аналіз відвіданих уроків з обслуговуючої праці (було проаналізовано 200 уроків) свідчить, що більшість дівчаток не володіє навичками планування етапів діяльності. У школярів проявляється відсутність умінь самостійно користуватися технологічною документацією: близько 70 % запитань на уроках до вчителя, пов'язані з

послідовністю виконання технологічних операцій. 30 % учнів потребують постійного контролю учителя під час виконання практичної роботи.

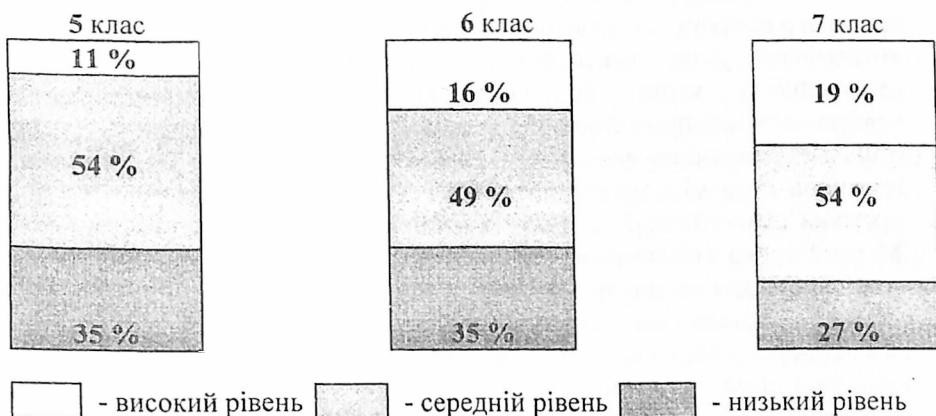

Рис. 1. Кількісні показники рівнів самостійності школярів 5 - 7 класів

За результатами анкетного опитування (анкетуванням було охоплено 1600 підлітків м. Києва, Сумської, Чернівецької, Тернопільської, Полтавської, Чернігівської областей) можна прослідкувати зниження інтересу школярів до уроків трудового навчання від п'ятого до сьомого класу. Уроки подобаються 90 % п'ятикласників, 75 % шестикласників, 60 % семикласників; не завжди - 10 % п'ятикласників, 15 % шестикласників, 15 % семикласників.

За даними нашого дослідження 70 % підлітків на уроках трудового навчання прагнуть до самостійного обрання об'єкта праці, технології його виготовлення, зміни конструкції виробу і в той же час 50 % відмічають, що таких можливостей вони не мають.

Таким чином, дослідження показало, що в реальних умовах шкільної практики виділена проблема має незадовільний стан. Причини цього ми бачаємо насамперед у відсутності дійової методики, що забезпечувала б ефективний розвиток як кожного структурного компонента, так і всієї досліджуваної якості особистості в цілому.

Трудове навчання, як і інші шкільні предмети, являє собою певну методичну систему, що визначається цілями навчання, змістом, формами, методами, прийомами, засобами. Розв'язання поставленої проблеми потребує врахування кожного елемента названої системи. При цьому створення умов для прояву та розвитку самостійності неможливе без

урахування в організації навчального процесу індивідуальних особливостей школярів, забезпечення високої мотивації навчання.

У другому розділі роботи показано, що у визначенні змісту уроків трудового навчання необхідно виділити ідеї, які впливають із соціально-економічних умов сьогодення і забезпечують можливість розвитку самостійності учнів. За запропонованим підходом викладення навчального матеріалу основних розділів програми тісно поєднується із соціально-економічними умовами на сучасному етапі, з розкриттям тенденцій економічного розвитку країни, з практичним обґрунтуванням значення самостійності як однієї з найважливіших якостей особистості. Зокрема, уроки з обслуговуючих видів праці в 5 - 7 класах містять реальні можливості для виділення питань з метою ознайомлення школярів з азбукою домашньої економіки, елементами підприємництва, своєрідністю українського декоративно-прикладного мистецтва. За даних умов учні дізнаються про виробництво товарів та послуг в умовах сім'ї, раціональне використання ресурсів сім'ї, елементи маркетингу та менеджменту, мають змогу оволодіти основами народних промислів. Як свідчать результати наших досліджень, такий підхід підвищує мотивацію навчальної діяльності, а отже, сприяє розвитку самостійності школярів.

Дослідна робота підтверджує, що найпоширенішою формою організації практичної роботи учнів на уроках трудового навчання залишається фронтальна, а групова та індивідуальна не знайшли належного застосування, незважаючи на їхні значні можливості побудови навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей школярів. Загальноприйнятими положеннями у світі дидактики на сучасному етапі є визначення керуючої ролі методів у досягненні мети навчання. Ми прийшли до висновку, що тільки використання на уроках трудового навчання різноманітних форм організації навчальної діяльності учнів, сукупності методів містить реальну можливість підвищення мотивації та індивідуалізації навчання, спрямування його на розвиток самостійності.

У дослідженні обґрунтовується підхід, який стимулює розвиток усіх структурних компонентів самостійності. Він передбачає залучення школярів до ситуації вільного вибору, за якої вони сприймають свою діяльність як вільнообрану. У роботі ми виходимо з того, що навчальна ситуація - це єдність педагогічних факторів, що визначаються словами та діями вчителя, матеріалом підручника, засобами наочності тощо. Такі фактори складають на даному відрізку навчального процесу об'єкт, стимул та умови навчання як системи дій учнів із навчальним матеріалом (Г.А.Балл, М.В.Ричик). В основі ситуацій вибору може лежати як

репродуктивна, так і продуктивна діяльність. Кожен вибір - це операція, що вимагає прояву особистістю того чи іншого рівня самостійності.

Учитель планує дані ситуації у відповідності зі змістом навчального предмета, враховуючи індивідуальні особливості та рівень самостійності школярів. Під час виконання практичної роботи залучення учнів до ситуацій вільного вибору, пов'язане з вибором конструкції виробу та технології його виготовлення. При цьому поступеневий розподіл об'єктів праці відповідно до послідовності їхнього виготовлення розширює можливості створення ситуацій вільного вибору, поєднує політехнічну спрямованість навчального процесу з розвитком самостійності. Особливістю названого розподілу є його відкритий характер, за яким учитель має можливість змінювати та доповнювати перелік об'єктів праці. У дисертації подано поступеневий розподіл рекомендованих виробів для п'яти-семикласників у процесі вивчення тем «Рукоділля», «Пошиття та ремонт швейних виробів», «Елементи машинознавства». Дослідна робота показує, що підхід до організації практичної роботи на уроці, за яким школярі мають змогу обирати об'єкти практичної роботи, передбачає спрямування роботи вчителя на формування у них узагальнених способів діяльності, що підвищує мотивацію навчання.

На основі проведеного дослідження були визначені засоби залучення учнів до ситуацій вільного вибору: картки-завдання, творчі проекти, задачі (логічні, комбінаторні, творчі), технічна документація з неповними даними, творчі індивідуальні завдання. Вибір названих засобів визначається:

- навчальною та виховною метою;
- змістом навчального матеріалу;
- методами навчання;
- рівнями практичної та теоретичної підготовленості школярів;
- їхніми віковими особливостями.

Зазначимо, що використання запропонованих засобів не потребує додаткового технологічного обладнання чи значних матеріальних затрат.

У процесі дослідної роботи особлива увага зверталась на залучення учнів до ситуацій вільного вибору об'єктів практичної роботи, конструкції, технології виготовлення виробів. До змісту уроків включались елементи розвиваючих ігор, самостійні практичні роботи як відтворюючі, так і реконструктивно-варіативні та пошуково-творчі. Відповідно до прийнятих видів самостійних практичних робіт у процесі дослідження були визначені їх зміст та мета, які конкретизуються вчителем залежно від навчального матеріалу. Педагогічна практика

свідчить, що планування системи самостійних практичних робіт безпосередньо впливає на ефективність розвитку самостійності школярів. Також у навчальному процесі поетапно застосовувалась технологічна документація. При цьому на кожному з етапів ставилась мета та створювались умови для залучення школярів до більш широкого поля самостійної діяльності. На першому етапі робота вчителя була спрямована на формування в учнів умінь роботи з названою документацією. На другому - школярі включались до роботи з технологічною документацією з неповними даними. На третьому етапі учні самостійно розробляли технологічні карти, ескізи тощо. Тобто спочатку школярі усвідомлюють необхідність визначення послідовності процесу виготовлення найпростіших виробів, у подальшому в них закріплюються вміння працювати за заздалегідь визначеним планом. Використання на заняттях технічної документації з неповними даними сприяє розвитку свідомого сприймання трудового процесу. Коли ж учні включаються до самостійної розробки технічної документації, у них формуються вміння передбачати етапи виготовлення виробу. Все це сприяє розвитку не тільки орієнтаційного, але й змістовно-процесуального та регулюючого структурних компонентів самостійності. Допомога вчителя при цьому регламентується індивідуальними особливостями школярів, рівнем розвитку їхньої самостійності. З іншого боку, з метою практичної реалізації принципу індивідуального підходу, були розроблені картки-завдання різного рівня складності.

Результати дослідження показали, що важливим фактором для розвитку самостійності є творчі індивідуальні завдання, виконання яких дає можливість школярам проявити себе у праці, що відповідає їхнім здібностям, інтересам, є простором для ініціативи та творчості. Серед основних вимог до визначення завдань нами виділені:

- відповідність індивідуальним можливостям учнів;
- різноманітність у виборі оброблюваного матеріалу;
- відповідність наявним знанням та практичним умінням школярів;
- можливість творчого підходу до виконання завдань;
- відображення традицій декоративно-прикладного мистецтва;
- суспільна та особистісна значущість виробів.

Запропонований підхід до вибору та виконання творчих індивідуальних завдань підводить учнів до дій аналізу та синтезу наявних у них знань, практичних умінь, стимулює самостійний пошук, дозволяє забезпечити індивідуальний темп у навчанні. При цьому школярам необхідно зробити самостійний вибір завдання, обґрунтувати його,

втілити свій задум у практику. Самостійна робота над виробом на протязі тривалого часу включає учнів до творчого пошуку. Створені умови для розвитку та прояву самостійності стануть основою для творчості в різних видах діяльності.

Так, виконання творчих індивідуальних завдань на уроках обслуговуючої праці передбачає включення школярів шляхом вільного вибору до таких видів діяльності, як вишивання, в'язання, пошиття швейного виробу, виготовлення аплікації з різного матеріалу, бісерне рукоділля, карбування, вузликове плетіння тощо.

Майстерність учителя полягає в тому, щоб скорегувати дії учнів, враховуючи їхні індивідуальні особливості, сформованість практичних умінь, рівень розвитку самостійності. Під час виконання індивідуальних творчих завдань школярі засвоюють загальні вимоги, які ставляться до виготовлення будь-якого виробу: функціональні, технологічні, економічні, естетичні. Підсумком виконання робіт стає їх «захист» та колективне оцінювання шляхом застосування в навчальному процесі нестандартних уроків (урок-диспут, урок-гра, урок-конкурс). Найкращі вироби демонструються на шкільній та міській виставках дитячої творчості.

Ефективність розробленої методики перевірена експериментально. Результати проведеної роботи показали такий розподіл учнів за рівнями самостійності:

контрольні класи:

- 5 кл.: низький - 33 %; середній - 50 %; високий - 17 %;
- 6 кл.: низький - 28 %; середній - 52 %; високий - 20 %;
- 7 кл.: низький - 23 %; середній - 55 %; високий - 22 %.

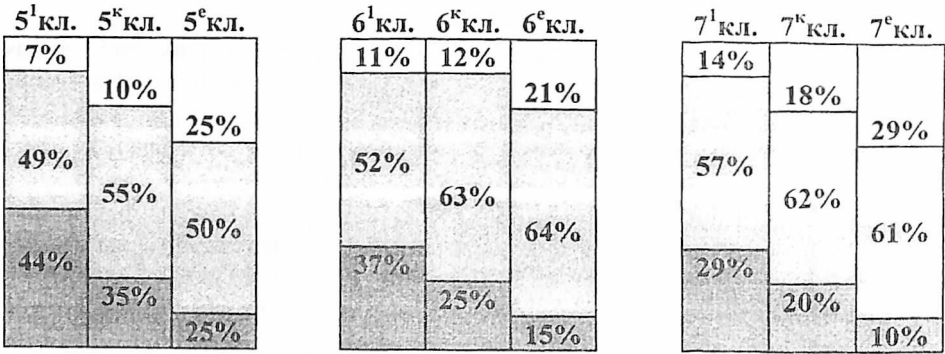
експериментальні класи :

- 5 кл.: низький - 22 %; середній - 58 %; високий - 20 %;
- 6 кл.: низький - 18 %; середній - 57 %; високий - 25 %;
- 7 кл.: низький - 15 %; середній - 58 %; високий - 27 %.

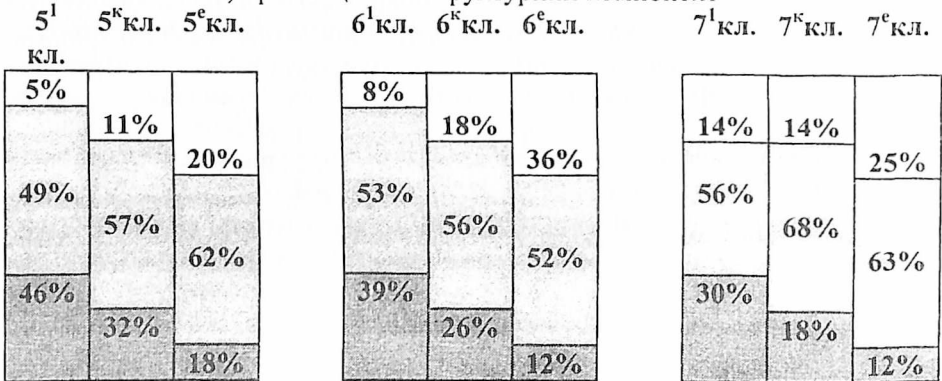
Поданий у дисертації аналіз рівнів структурних компонентів самостійності на заключному етапі дослідження свідчить, що в ході експериментальної роботи найбільших позитивних змін зазнали рівні орієнтаційного та регулюючого структурних складових (рис. 2).

Комплексний аналіз результатів проведеного дослідження показує, що в учнів експериментальних класів у порівнянні з контрольними підвищилась зацікавленість трудовим навчанням,

активізувалось прагнення до оволодіння основами народних ремесел та до праці без сторонньої допомоги.

а) орієнтаційний структурний компонент

б) регулюючий структурний компонент

□ -високий рівень □ -середній рівень □ -низький рівень

5¹ кл., 6¹ кл., 7¹ кл. - класи на етапі констатуючого експерименту;

5^к кл., 6^к кл., 7^к кл. - контрольні класи на заключному етапі

формуючого експерименту;

5^е кл., 6^е кл., 7^е кл. - експериментальні класи на заключному етапі

формуючого експерименту.

Рис. 2. Кількісні показники рівнів орієнтаційного та регулюючого структурних компонентів самостійності

Враховуючи складність досліджуваної проблеми, як додатковий спосіб визначення ефективності запропонованої методики в контрольних

та експериментальних класах були проведені зрізові роботи на визначення ступеня сформованості у школярів умінь виділяти проблему, планувати роботу, оперувати знаннями, здійснювати самоконтроль. Кількісні та якісні показники контрольних робіт свідчать про те, що в експериментальних класах отримано кращі результати. Статистична обробка одержаних даних дозволила встановити, що вони не можуть бути оцінені як випадкові.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дисертаційного дослідження можна стверджувати:

- проблема розвитку самостійності учнів на уроках трудового навчання повністю не розв'язана і залишається актуальною, як у педагогічній теорії, так і у шкільній практиці;

- вирішення зазначеної проблеми ґрунтується на взаємозв'язку всіх елементів методичної системи трудового навчання як шкільного предмета: мети, змісту, формах, методах, прийомах та засобах;

- забезпечення високої мотивації навчальної діяльності, реалізація принципу індивідуального підходу, планомірне залучення учнів до ситуацій вільного вибору є головними дидактичними умовами розвитку самостійності підлітків у процесі трудового навчання;

- ефективними засобами залучення школярів до названих ситуацій є творчі проекти, задачі (логічні, комбінаторні, творчі), технічна документація з неповними даними, картки-завдання різного рівня складності, творчі індивідуальні завдання;

- поступеневий розподіл об'єктів практичної роботи, використання в навчальному процесі різноманітних форм організації практичної роботи учнів, сукупності методів забезпечують мотивацію навчальної діяльності, реалізацію принципу індивідуального підходу;

- розвитку самостійності школярів сприяє опора на ідеї змісту навчального матеріалу, які впливають із соціально-економічних умов сьогодення;

- розроблена методика розвитку самостійності учнів може бути використана на уроках інших дисциплін природничо-математичного циклу з врахуванням відповідної методичної системи.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку самостійності й потребує подальшого теоретико-експериментального дослідження.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Ігнатенко Г.В. Виховання самостійності учнів на уроках трудового навчання // Наукові записки: Збірник наукових статей. - К.: НПУ. - 1998, Вип. 2. - С. 53 - 58.
2. Ігнатенко Г.В. Спрямованість навчального процесу на виховання самостійності учнів // Придніпровський науковий вісник. Педагогіка та соціологія. - 1998. - № 45 (112). - С. 17 - 21.
3. Ігнатенко Г.В. Використання карток-завдань на уроках обслуговуючої праці як засіб виховання особистості школяра: Трудова підготовка в закладах освіти. - 1999. - № 2. - С. 2 - 4.
4. Ігнатенко Г.В. Розвиток самостійності школярів на уроках «Обслуговуючої праці» // Наука і сучасність: Збірник наукових праць НПУ. - К.: Логос. - 1999, Ч. 3. - С. 76 - 85.
5. Дмитренко П.В., Ігнатенко Г.В. Чинники розвитку самостійності школярів на уроках трудового навчання // Наукові записки: Збірник наукових статей. - К.: НПУ, 1999, Ч. 2. - С. 3 - 12.
6. Ігнатенко Г.В. Розвиток самостійності в процесі трудового навчання - основа підготовки школярів до творчості // Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти: Збірник доповідей науково-практичної конференції 20-21 жовтня 1998 р., м. Вінниця. У 2-х томах. Т. 2 - Вінниця: «Універсум-Вінниця», 1998. - С. 101-105.
7. Ігнатенко Г.В. Формування самостійності школярів у процесі трудового навчання // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. зб. Вип. 1. - Київ-Слов'янськ: ІЗМН - СДПІ. - 1997. - С. 82 - 85.

АНОТАЦІЯ

Ігнатенко Г.В. Розвиток самостійності школярів у процесі трудового навчання (на прикладі уроків обслуговуючої праці в 5 - 7 класах).

Дисертація є рукописом на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02 - теорія та методика трудового навчання, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 1999.

Дослідження спрямоване на вирішення проблеми розвитку самостійності учнів на уроках трудового навчання. На основі проведеного аналізу визначені причини її незадовільного стану в педагогічній практиці на сучасному етапі. Обґрунтовані умови

підвищення ефективності названого процесу, запропоновані методичні прийоми. Визначені та втілені у шкільну практику засоби створення ситуацій вільного вибору в умовах уроку з метою розвитку самостійності школярів. Результати дослідження, що підтверджені експериментально, визначають ефективність запропонованої методики, дозволяють удосконалити викладення трудового навчання, спрямувати його на розвиток самостійності учнів.

Ключові слова: *самостійність, трудове навчання, розвиток, ситуації вільного вибору, ефективність.*

АННОТАЦІЯ

Игнатенко А.В. Развитие самостоятельности школьников в процессе трудового обучения (на примере уроков обслуживающего труда в 5 - 7 классах).

Диссертация представляет собой рукопись на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика трудового обучения, Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. Киев, 1999.

Защищается диссертация, которая содержит анализ возможностей развития самостоятельности учащихся на уроках трудового обучения. Учитывая современные психолого-педагогические разработки, самостоятельность в исследовании рассматривается как качество личности. Для решения поставленной проблемы был использован структурный подход, в соответствии с которым выделены следующие компоненты: мотивационный, ориентационный, содержательно-процессуальный, эмоционально-волевой, регулирующий. Для каждого структурного компонента разработаны критерии.

На основании комплексного изучения состояния проблемы развития самостоятельности учащихся на уроках трудового обучения определено, что она полностью не решена и остаётся, учитывая требования, поставленные обществом на современном этапе перед школой, одной из наиболее актуальных. Её решение тесно взаимосвязано с выполнением задач трудового обучения. Используя трёхуровневую систему оценки самостоятельности, а также разработанные в процессе исследования обобщающие характеристики школьников с разным уровнем исследуемого качества личности, установлено, что большое количество учащихся имеют низкий уровень самостоятельности. Приведенный в диссертации анализ полученных результатов

свидетельствует о низких уровнях в первую очередь ориентационного и регулирующего структурных компонентов.

Исследование показало, что обеспечение высокой мотивации учебной деятельности, индивидуализация процесса обучения путём более полного использования развивающих возможностей содержания учебного предмета, планирования различных форм организации учебной деятельности школьников на уроках, системы методов, а также приёмом и средств, которые включают учащихся в ситуации свободного выбора в различных видах деятельности, являются главными дидактическими условиями развития самостоятельности подростков в процессе трудового обучения. В диссертации обосновывается целесообразность ступенчатого распределения объектов практической работы. С целью расширения развивающих возможностей содержания трудового обучения сделаны выводы о необходимости выделения направляющих идей, отражающих социально-экономические условия современности. С этой целью проанализированы возможности ознакомления школьников на уроках обслуживающего труда с азбукой домашней экономики, элементами предпринимательства. В работе определены средства включения учащихся в ситуации свободного выбора, с целью развития самостоятельности: логические, комбинаторные, творческие задачи; карточки-задания разного уровня сложности; творческие проекты; неполная технологическая документация; творческие индивидуальные задания. Выделены основные условия использования названных средств, а также требования к определению индивидуальных творческих заданий. Выполненная исследовательская работа показала, что использование указанных средств позволяет учителю систематизировать работу по созданию ситуаций свободного выбора в процессе урока.

Результаты исследования, подтверждённые экспериментально, определяют эффективность предлагаемой методики и могут быть использованы с целью усовершенствования преподавания трудового обучения.

Ключевые слова: *самостоятельность, трудовое обучение, развитие, ситуации свободного выбора, эффективность.*

SUMMARY

Ignatenko H.V. Development of pupil's self-determination in the process of labour training (taking example by lessons of attendant labour in 5-7 classes).

This manuscript is presented for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences, by speciality 13.00.02 – The Theory and Methods of Labour Training, National Pedagogic University by M.Dragomanov. Kyiv, 1999.

The researches are geared for solution of problem of development of pupil's self-determination on labour training lessons. Causes of bad problem's solution are determined under analysis of problem's condition in pedagogical practice. Conditions of improving of this process are grounded, methodical devices are proposed. Creative facilities of free choice situations are determined and externalised. Research results are confirmed and determine effect of this methods, and help to refine the labour training, gear it for pupil's self-determination.

Key words: self-determination, labour training, development, situations of free choice, effectivity.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Глухівського державного педагогічного інституту
ім. С.М. Сергєєва-Ценського
245130 Сумська обл., м. Глухів, вул. Радянська, 24.
Замовлення № 368. Тираж 100 прим.

